

Det material som använts är, som nämnts, mångsidigt, och författaren förmår använda det utan att läsaren förlorar förtjänsten. Avhandlingen är ambitiös i teoretisk mening. Författaren har en ambition att sammanfoga två större teoretiska ramverk och därmed utvinna ny kunskap. På ett spännande vis diskuteras människors rumsligt förankrade minnen, erfarenheter och idéer om framtiden. Avhandlingens europeiska utblick ska också lyftas fram som förtjänstfull. I pedagogisk mening är avhandlingen föredömlig, i vissa avseenden. Beate Feldmann Eellend arbetar systematiskt med summeringar och övergångar mellan olika delar, vilket underlättar läsningen. En osystematisk och ofärdig analys av klass och genusaspekter, tillsammans med en del oklarheter avseende metodologi, irriterar emellertid. Trots dessa fläckar kan det konkluderas att läsningen väckte nyfikenhet inför postmilitära landskap och europeiska transformationer. När avhandlingar fungerar på det sättet tillför de ny energi till forskningsfältet. Utmärkt så!

Fredrik Nilsson, Lund

Michelle Göransson: *Materialiserade sexualiteter. Om hur normer framträder, förhandlas och ges hållbarhet*. Makadam, Göteborg/Stockholm. Stockholms universitet, Stockholm 2012. 318 s. English summary. ISBN 978-91-7061-119-3.

Materialiserade sexualiteter är en kvalitativ studie baserad på huvudsakligen 19 intervjuer med Stockholmsboende personer som har det gemensamt att de ”avviker från samhällsnormen man och från samhällsnormen heterosexuell” (s.13). Det är människor som kallar sig antingen för lesbiska, flator, homosexuella, queera, bisexuella eller ingenting alls. Syftet är ”dels att undersöka hur föreställningar om sexualiteter länkas till, och formas genom förbindelser, olika typer av materialiteter, dels studera vilken betydelse materialiteter (dvs. kroppar, rum och ting) har för hur normer, i synnerhet heteronormer, formas och görs verksamma” (s.12).

Om nyckelordet par excellens för identitet- och makt-fokuserade avhandlingar under 2000-talet var *performativitet* så verkar motsvarande för detta decennium vara *materialitet*. Enbart under 10-talet har det redan kommit hela nio stycken som kodat sig med en snarlik betydelse av materialitetbegreppet. I *Materialiserade sexualiteter* finner vi det till och med i titeln och rättmätigt så, för som också framkommer av den något svårtillgängliga

syftesformuleringen är det centralt för avhandlingen.

Själv tillhörde jag performativitetshorden och vi misslyckades överlag ganska duktigt med att genomföra den performativitetsteoretiska ansatsen i våra empiriska beskrivningar. Det nymaterialistiska perspektiv som är Göranssons huvudsakliga inspirationskälla innebär ett slags utvidgning av performativitetbegreppet där man tar fasta på att materialiseringsprocesser inte endast omfattar talhandlingar som pågår mellan människor inom ett diskursivt ramverk. Diskurser intraagerar istället med ting, kroppar, rum som performativa agenter. Det vill säga, allt är sammantvinnat med sin situation och allt medverkar i den. Som ett än mer ”finkalibrerat” perspektiv på tillblivelse (genom att man siktar in sig inte enbart på subjektets agens, utan även tingens) blir anspråket än mer komplicerat och svårgenomförbart. Och inte heller Göransson får till det, som jag förstår uppgiften. Men det är ett ”misslyckande” med delvis bra konsekvenser, kan man säga.

Med avstamp i Sara Ahmeds queerfenomenologiska perspektiv som metodologi följer Göransson informanternas berättelser i tid och rum med hjälp av begreppen *skeva* (avvika från normer) och *skava* (subjektiv upplevelse). Noggrant dröjer hen vid var det skevar och skaver och lyfter förtjänstfullt fram hur informanterna *tar plats*, eller än träffsäkrare formulerat – hur de *äger rum*. Vi får följa med i vad som kan beskrivas som en rörelse från stora rum till mindre i ett tidsspänn fr.o.m. 1980-talet till samtiden, med huvudfokus på intervjusituationernas ”nu” mellan 2008 och 2010. Det är vägarna *hit* som avhandlingen beskriver – hbtq-identifikationernas *vardande* genom föreställningar och erfarenheter av länder, städer och tidsrymder, till staden Stockholm och dess delar, vidare runt i kvarter, klubbar och kaféer, till intima relationer och de egna hemmen, samt en mängd ting som finns förhanden på dessa vägar. Göransson tecknar på det här sättet ett slags sexualitetens kartografi. Det blir en bred, detaljrik och nyanserad genomgång av ställen, stilar och prylar, faktiskt den första i sitt slag (dvs. en samtida etnografisk genomgång av hbtq-liv i Sverige). Och jag ska villigt erkänna att det är underhållande att sammanfalla med studieobjektet och se sig själv som Stockholmsbaserad hbtq-person infångad mellan två pärmars.

I sitt finskaliga tecknande av sexualitetskartor lyfter Göransson exempelvis fram en problematik om *vem* som kan resa och bo *var* och förmedlar en nyanserad bild, inte enbart av begränsningar i resande och boende, utan också av hur Stockholmsbaserade hbtq-personer förläg-

ger intolerans och fördomar dels någon Annanstans, dels hos de Andra. Lokalt kan det vara hos Nockebybanans Bromma med sin borgerliga överklass eller tunnelbane-linjens Norsborg med etniska Andra eller arbetarklass. Den intressanta konsekvensen Göransson urskiljer på informanternas världskarta är hur det härmed möjliggörs vad hen beskriver som en svensk vithetsförkroppsligande medelklassolerans. Vi får alltså ta del av hur rasifieringsprocesser tvinnas samman med heterosexualiseringsprocesser (s. 97ff). Man kan därmed anta att en intressant fortsättning på Göranssons analys också gäller det omvända. Alltså: att själva konstituerandet som h, b, t, eller q i sig blir en medelklassresa och ett blekningsbad och att subjektet därmed blir mer medelklass och vit(are) av att förkroppsliga en hbtq-position. På så vis får läsaren inblick i ett hbtq som oavsett ankomstväg *äger rum* genom föreställningar om det västerländska, urbana, sekulariserade osv. som homogeniserar den Andre som heteronormativ och homofob. I tider av tilltagande homofobi och rasism är detta av avgörande betydelse. Vi, denna ”vita hbtq-medelklass” måste lära oss att bättre kommunicera våra erfarenheter av homofobi för att sluta reproducera rasism och för att rasistiska ideologier inte ska kunna uttala sig i våra namn. Göranssons nyanserade skildring av hur rasifiering och heterosexualisering vävs samman utgör här en viktig lektion.

Men i avhandlingen finns också analyser som jag är mindre övertygad av, som tar mindre relevanta grepp om den beskrivna problematiken. I inledningen skriver Göransson att hen också vill fokusera på att motståndsnormer även fungerar exkluderande – att det exempelvis bland aktivister finns en hierarki där vissa räknas som mer och andra mindre subversiva. Göransson frågar sig ”huruvida de rum som i en svensk kontext betraktas queera verkligen skevar” – för att sedan visa att också dessa rum har sina normer (s. 269). Men varför överhuvudtaget anta att folk träffas på queerklubbar för att skeva? Och är det överhuvudtaget möjligt att tänka sig gemenskaper utan exkluderingar? Istället för att konstatera att också ”queerkidsen” har sina normer och hierarkier tycker jag att analysen borde gälla ”komma-in”-problematiken och hierarkierna inom gruppen; för som Göransson också beskriver är det många som berättar att det varit nästan lika svårt att ”komma in” som att ”komma ut”, oavsett om det är fotbollsflator eller queergänget man vill vara med. Vad säger de hårda inträdesproven till hbtq-gemenskaper om materialiseringsprocessernas villkor för de subjekt som avviker från samhällsnormen man och från samhällsnormen heterosexuell?

Slutligen några ord som anknyter till inledningen av denna recension, och rör omständigheten att Göransson inspireras av den teoretiska vändning som ibland omtalas som nymaterialism. Om en lyckad konsekvens av denna inspirationskälla kan sägas vara studiens rigorösa genomgång av de kroppar, ting och rum som subjektet omgärdas av och befattar sig med, ser jag som mindre lyckad den tingens agens hen härmed säger sig vilja undersöka. Min allmänna invändning mot detta perspektiv är inte att det inte skulle vara en korrekt hypotes om verklighetens beskaffenhet. Snarare härrör min tveksamhet ur det faktum att forskare, oavsett hur de väljer att närma sig materialiseringsprocesser, bör ta hänsyn till materiens beskaffenhet på ett sätt som för mig som humanist går bortom det mänskliga psyke som jag förstår och förmår hantera som mitt huvudsakliga studieobjekt. Att skildra materiens inneboende agens eller förmedla det s.k. ontologiska flödet kräver, som jag förstår, det metodologier bortom humaniora och språk, bortom kronologi och linjärt tänkande. Det tar oss helt enkelt bortom vad buddismen kallar traditionell kunskap och som är det, tror jag, vi i akademien får hålla till godo med.

Att inte heller Göransson lyckas fånga materialiseringsprocesserna genom empirin kan kanske därför inte hon klandras för. Däremot är det en brist att författaren i det närmaste inte tar upp något alls av den omfattande och engagerade diskussion som pågått inom genus- och sexualitetsforskningen på senare år. Inte heller relaterar hen sin studie till de andra teoretiskt näraliggande studierna, vilket jag tycker borde vara fallet när teorin nu är så central. Till avhandlingens förtjänster ska dock räknas att den just genom sin teoretiska ansats medför en delvis rikare studie än vad performativitetsteorins anhängare fick till genom att (ibland) reducera praktiker till meningsskapande. Med den vakna blicken för ”kroppar, ting och rum” utgör den också en intressant vidareutveckling av den etnologiska traditionen att med stor noggrannhet inventera ”livsvärldar”.

En mer negativ konsekvens av vad jag förstår som Göranssons fascination inför materialitetsbegreppet är dock att det resulterar i en vilja att belägga den teoretiska utgångspunkten. Vid ett tiotal tillfällen i avhandlingen får läsaren uppsamlade och sammanfattande meningar om att vi här ser *att* kroppar, ting och rum oupphörligt samskapas (t.ex. s. 165, 191, 272). Och? Det var ju detta antagande som var studiens utgångspunkt.

Ytterligare en negativ konsekvens av avhandlingens fokusering av teorin är, empirimängden till trots, att analysen av empirin hamnar i bakgrunden. I valet av

bokomslag exemplifieras en symptomatisk konsekvens av detta. Det är en bild av en husfasad som i betongen har inpräntat en bildsekvens i fem delar. Det börjar uppi-från med en damtoalettfigur som tar emot blommor av en herrtoalettfigur, följt av ytterligare tre scener, för att sluta i en scen där herrtoalettfiguren är vänd över en bebisfigur (skötrumssymbolen) och damtoalettfiguren sitter ner. Som jag läser den är det en ironisk gestaltning av det normala livet. Och jag kan verkligen förstå den svindlande fascinationen över en så välfångad gestaltning av materialiserad sexualitet. I ett, till det yttersta reducerat, grafiskt symbolspråk som toalettskyltningens, dessutom i betong (ett material som i sig kan sägas symbolisera materiell beständighet) får betraktaren beskåda heteronormen. Men det är också ett lite olyckligt val. Empiriskt beskriver ju inte avhandlingen heterosexuella, utan vad Göransson med Gilles Deleuze kallar normens flyktlinjer, i det här fallet hbtq-personer. Precis som i hens egen analys av byggnaden på plats, reproduceras ännu en gång en gestaltning av normen och med den normativiteten (s. 133 f.).

Min huvudsakliga invändning mot detta avhandlingsprojekt handlar alltså snarast om uppgiftens art. I etnografiska och empiriska studier menar jag att forskarens huvuduppgift är att (givetvis med en teoretisk ansats) fokusera analysen av materialet snarare än teorierna, dels för att vi (oftast) inte är filosofer, dels för att vårt viktiga bidrag just ligger i konkretionen, snarare än abstraktionen. Att den teoretiska ansatsen så att säga är avhandlingens hjärtefråga innebär också ytterligare en problematik. Att kalla det ett etiskt problem är alltför stort, men som studieobjekt blir jag lite sur! Det är inte till detta jag vill låta mig utforskas. Jag vill att etnologisk kunskapsproduktion ska lära mig något om "mig", inte om ontologi.

Ingeborg Svensson, Uppsala

Mikael Häll: *Skogsrået, näcken och djävulen. Erotiska naturväsen och demonisk sexualitet i 1600- och 1700-talens Sverige*. Malört, Stockholm 2013. 588 s., ill. English summary. ISBN 978-91-978751-2-7.

Både inom och utanför den humanistiska forskarvärlden finns ett växande intresse för folktro och föreställningsvärld i olika tider och sammanhang. Därför är det glädjande med en avhandling som behandlar detta område och dessutom är inriktad på folktrons övernaturliga väsen,

ett ämne som under lång tid hamnat i skymundan och där forskningen varit eftersatt.

I sin avhandling *Skogsrået, näcken och djävulen. Erotiska naturväsen och demonisk sexualitet i 1600- och 1700-talens Sverige* undersöker historikern Mikael Häll kopplingen mellan folkliga föreställningar om sexuella relationer mellan naturväsen och människor.

Som framgår av benämningen innebär naturväsen de övernaturliga varelser som troddes hålla till utanför den trygga hemmiljön, i den osäkrare och farliga vildmarken. I titeln nämner Häll skogsrået och näcken men i avhandlingen berörs även havs- och sjörå, bergrå, troll och älvor m.fl. (som författaren själv påpekar är gränsdragningen mellan de olika väsen ofta flytande och inte alls så definitiv som vi ibland kan luras att tro).

Rent formmässigt är det ett digert verk med en tilltalande layout och ett pedagogiskt upplägg som underlättar för läsaren att följa författarens resonemang. Språkligt håller Häll balansen mellan ett akademiskt språk och läsbarhet på ett föredömligt sätt. Avhandlingen kommer säkert att kunna nå ut till läsare även utanför forskar- och universitetsvärlden samtidigt som språket inte ger avkall på vetenskaplig tyngd.

Avhandlingens upplägg är ambitiöst, både när det gäller forskningsprojektets storlek och det samlade källmaterialets omfång. Häll skriver att: "Vad jag framför allt söker är den *mening* som föreställningarna hade för olika individer och grupper i olika kulturella sammanhang och inom olika diskurser." Författarens avsikt är också att studera förändringar och kontinuitet över tid. Den övergripande problemställningen är formulerad som följer:

Gestaltade föreställningarna centrala kategorier, gränser och normer i den rådande magisk-religiösa världsbilden, i förhållande till sexualitet, kropp och kön; fantasi och verklighet; mänskligt; djuriskt, andligt, monstruöst och demoniskt? Om så var fallet; hur och varför?

Som källmaterial till sin undersökning använder Häll sig i första hand av domböcker med protokoll från rättsliga fall där människor berättat om erfarenheter av sexuellt umgänge med övernaturliga väsen. Häll nämner också teologiska och naturfilosofiska texter, sagokrönikor, landskaps- och resebeskrivningar, uppteckningar av sägner och naturmystiska ballader som viktiga källor till kunskap om den tidigmoderna föreställningsvärlden. Bland dessa är det främst de två sistnämnda som författaren väljer att presentera närmare. Urval och prioriteringar